

В. В. Цюра
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 347.462

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЩОДО ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

У статті теоретично обґрунтовується наявність трьох основних концепцій, щодо правової природи представництва: концепція “дії”, концепція “юридичного прийому” та концепція “правовідносин”. Остання є найбільш вдалою та обґрунтованою. Вона визначає представництво як правовідношення, в силу яких правочини або інші правомірні юридичні дії, вчинені однією особою (представником) від імені іншої особи, безпосередньо створюють, змінюють або припиняють для останнього цивільні права та обов’язки.

В статье теоретически обосновывается наличие трех основных концепций, относительно правовой природы представительства: концепция “действия”, концепция “юридического приема” и концепция “правоотношений”. Последняя является наиболее удачной и обоснованной. Она определяет представительство как правоотношения, в силу каких правочины или другие правомерные юридические действия, совершенные одним лицом (представителем) от имени другого лица, непосредственно создают, изменяют или прекращают для последнего гражданские права и обязанности.

The research theoretically grounds three main conceptions of the legal nature of representation: the conception of “action”, the conception of “legal technique” and the conception of “legal relationships”. The last out of the three is the most successful and substantiated. It defines representation as legal relationships in the framework of which any lawful juridical action performed by a person (representative) on behalf of other person directly creates changes or ceases the civil rights and responsibilities of the latter.

Повноваження представника є базовим поняттям інституту представництва у цивільному праві. Адже саме на основі повноважень виникають, змінюються і припиняються відносини представництва. Повноваження (лат. *Auctoritas*; англ. *Authority*; нім. *Befugnis, Voll macht*) у теорії держави і права, науці управління, а також у усіх галузях права розглядається як основна частина компетенції і статусу органу, посадової особи, яка виконує управлінські функції в організації, а також деяких інших осіб, які реалізують функції, передбачені для них законодавством або установчими документами юридичної особи (повноваження органу, посадові повноваження, службові повноваження тощо). У цьому значенні повноваження є правом (і одночасно обов’язком) відповідного суб’єкта діяти у спосіб, передбачений нормативно-правовим актом [1, с. 654].

Разом із тим в цивільному праві повноваження — це засноване на договорі чи законі право однієї особи представляти інтереси (вчиняти правочини та інші юридично значимі дії) від імені іншої, створюючи, змінюючи та/або припиняючи цивільні права та

обов'язки особи, яку представляють. При цьому найбільш значимим моментом при аналізі повноваження є те, що для того, щоб дії представника зумовили настання юридичних прав і обов'язків в особи, яку представляють, обов'язковою є наявність повноважень у представника.

Варто сказати, що питання повноважень уже були предметом ряду досліджень, авторами яких були В. Грішин, О. Йоффе, С. Крилов, А. Кузьмишин, О. Невзгодіна, К. Скловський, В. Рясенцев та інші дослідники. Разом із тим, наразі, так і не відпрацьовано єдиного загальноприйнятого підходу до кваліфікації повноваження в цивільному праві.

Потрібно відмітити, що наведене визначення повноваження є найбільш загальним. Однак у доктрині бачення правової природи цієї категорії є далеко неоднозначним. А тому спробуємо проаналізувати існуючі погляди.

Існуючі точки зору можна об'єднати в рамках кількох концепцій. Так, вітчизняний дослідник В. Л. Гранін виділяє доктрину "очевидної категорії", юридичного факту, суб'єктивне право, абсолютне суб'єктивне право [2, с. 73-86]. Інший науковець А. В. Грішин виділяє такі: концепцію юридичного фактору, прояву правоздатності, абсолютного права, відносного права, суб'єктивного обов'язку [3, с. 84]. Ще один автор, А. А. Кузьмишин, підходить до категорії повноваження зводить до теорії юридичного факту і теорії права [4, с. 7]. Відомий дослідник відносин представництва О. Л. Невзгодіна, а також Н. Г. Гончарова виділяють концепції прояву правоздатності, юридичних фактів і суб'єктивного права [5, с. 32-33; 6, с. 43-46]. Вбачається, що з метою дослідження природи повноваження найбільш поширеними є такі концепції:

- 1) юридичного факту;
- 2) прояву правоздатності;
- 3) права;
- 4) обов'язку;
- 5) сукупності прав і обов'язків.

Відповідно до концепції юридичного факту під повноваженням розуміється юридична дія (декілька юридичних дій), яку може вчинити представник від імені, особи, яку він представляє [7, с. 7]. Але саме повноваження визначає таке коло юридичних дій, які є його змістом [5, с. 119]. Навряд чи можна також погодитися і з О. С. Йоффе, який вказував, що повноваження породжує певні юридичні наслідки, а від так є юридичним фактом [8]. При такому підході до розуміння повноваження неминуче його ототожнення або з підставою його виникнення, або з юридичними діями, вчиненими представником. Крім того, саме повноваження вимагає для свого виникнення юридичних фактів і при розгляді його як юридичний факт відбувається ототожнення двох різних правових категорій: юридико-фактичної підстави повноваження із самим повноваженням. Також неможливо визначити, до якого виду юридичних фактів належить повноваження — дій або подій [9, с. 231]. Такий підхід до розуміння природи повноваження не дає можливості визначити його межі.

Інший вчений, С. Крилов, розуміє повноваження як юридичний акт, який зумовлює здатність конкретної особи бути представником іншої [10]. При цьому, він вказує, що існує кілька різновидів таких актів: банківська картка, доручення тощо. Тобто відбувається ототожнення понять повноваження і дій по наданню представнику повноважень, або документу, який засвідчує наявність і обсяг повноважень. Однак у будь-якому варіанті дана концепція охоплюється доктриною за якою повноваження розглядається як юридичний факт.

Прихильники концепції прояву правоздатності визначають повноваження як особливе правове явище, яке не є ні правоздатністю, ні суб'єктивним правом і виступає як прояв правоздатності представника, юридична можливість представника, що передбачає здатність мати права і обов'язки, необхідні для здійснення юридичних дій стосовно третіх осіб в інтересах особи яку представляють [6, с. 46]. Однак, по-перше, більшість авторів вказують на відсутність юридичних інструментів, які пов'язують правоздатність і суб'єктивне право, а по-друге, у випадку кваліфікації повноваження як прояву, наслідку правоздатності порушуються межі представництва. Адже з моменту виникнення представництва представник уже має правові можливості, необхідні для здійснення юридичних дій від імені принципала, а наявність останніх уже свідчить про встановлення повноважень і загалом знаходиться за рамками представництва, так як потенційно існує у всіх осіб, які відповідають встановленим до представника вимогам. Разом із тим, важливе значення має той факт, що на рівні правоздатності засвідчується юридична можливість представника набувати і здійснювати права від імені та в інтересах третьої

особи. Вбачається, що розширення обсягу правоздатності за рахунок технічного уповноваження на це іншою особою не відповідає сутності правоздатності, яка передбачає здатність мати права та обов'язки (для себе — *В. Ц.*), а не для інших. Тому очевидно, що говорити про прояв дієздатності в розрізі сутності повноваження можна доволі умовно.

Відповідно до концепції права під повноваженням розуміється право представника вчинити правочини і юридичні дії від імені особи яку він представляє і тим самим створювати для нього правові наслідки [4, с. 9; 13, с. 61]. При цьому одні автори не уточнюють юридичну природу такого права, а інші розглядають повноваження як особливе право, яке не є суб'єктивним правом, оскільки йому не відповідає обов'язок — ні принципала, ні третьої особи [9, с. 230]. Треті висловлюють думку, що повноваження за своєю юридичною природою є суб'єктивним правом (абсолютним або відносним) [11, с. 61; 12, с. 119-120]. Визнання повноваження абсолютним суб'єктивним правом вбачається не зовсім коректним, оскільки існує вичерпний перелік таких прав, у який повноваження не включене. До таких прав відносять речові права, перелік яких визначений Законом України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень". Зокрема:

1) право власності на нерухоме майно;

2) право володіння, право користування (сервітут), право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право забудови земельної ділянки (суперфіцій), право господарського відання, право оперативного управління, право постійного користування та право оренди земельної ділянки, право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами, іпотека, довірче управління майном;

3) інші речові права відповідно до закону;

4) податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження.

Як бачимо, відносин з передачі повноваження до них не віднесено.

Повноваження як відносно суб'єктивне право містить у собі правомочність на "свої" позитивні дії як можливість представника діяти певним чином від імені особи, яку він представляє, і негативну правомочність вимагати від принципала прийняття на себе юридичних наслідків дій, вчинених у межах повноваження [5]. Тобто, повноваження, як відносному суб'єктивному праву, повинен кореспондувати обов'язок особи, яка представляється за даним повноваженням, прийняти на себе юридичні наслідки його здійснення. Однак перехід юридичних наслідків дій представника відбувається не в силу наявності повноваження як права, а на підставі положень закону, автоматично. При цьому, не має значення зобов'язався принципал чи ні прийняти їх на себе (це особливо очевидно, коли принципал є недієздатною особою), адже порушений такий "обов'язок" бути не може. У випадку ж відмови від обов'язків які виникли з представництва будуть порушені права контрагента за правочином, а не представника. Як правильно зазначив В. А. Рясенцев, "відповідність між повноваженням і названим обов'язком принципала відсутній, оскільки повноваження завжди звернене до третьої особи, а не до особи інтереси якої представляються" [9, с. 230]. Крім того, будь-яке суб'єктивне право повинне породжувати право на позов. Для представника ж можливості звернення з позовом про захист повноваження чинним законодавством не передбачено. Таким чином, повноваження не може визнаватися правом.

На протигагу теорії права, К. І. Скловський запропонував розглядати повноваження як обов'язок представника вчинити певні юридичні дії від імені особи, яку він представляє. Крім того, автор розрізняє повноваження у вузькому змісті як коло дій, які він вправі вчинити стосовно третьої особи в рамках покладеного на нього обов'язку, і в широкому змісті — як суб'єктивний обов'язок представника стосовно особи, яку він представляє (воно виражається у встановленій законом формі, доступній для сприйняття третіми особами) [13, с. 19]. Така точка зору також викликає заперечення. По-перше, представник може відмовитися бути представником, а отже, відмовитися від повноваження — покладеного на нього обов'язку. Однак, якщо суб'єктивне право є юридично забезпеченою мірою можливої поведінки управомоченої особи і, як наслідок, можливість такої особи вибирати, скористатися таким правом чи ні, а також можливість відмовитися від нього, то суб'єктивний обов'язок є юридично обумовленою мірою необхідної поведінки зобов'язаної особи, забезпечена можливістю державного примусу і, як слідство, відсутність можливості відмовитися від передбачених обов'язком дій [14, с. 19]. По-друге, трактування повноваження у "вузькому змісті" в рамках цієї концепції практично відповідає концепції юридичного факту і, крім того, вказує не на обов'язок,

а на право вчиняти певні дії відносно третіх осіб. Науковець А. В. Грішин поєднує дві останні точки зору в рамках концепції “сукупності повноважень”, стверджуючи, що повноваження складається не тільки з низки прав й обов’язків, наданих представникові принципалом (за договором або дорученням), але також з прав і обов’язків, які випливають із закону, звичаїв ділового обороту, в силу того, що особа має статус представника. На думку А. В. Грішина, кожне із цих прав і кожен обов’язок є самостійним повноваженням [3, с. 95]. На нашу думку, варто погодитися, що повноваження визначає коло прав і обов’язків представника. Однак включення такого великого обсягу у зміст повноваження є дещо необґрунтованим.

Як вірно відмічено представниками концепції прояву правоздатності, повноваження формується під впливом волі принципала [6, с. 45], якщо мова йде про добровільне представництво. Разом із тим у випадку, коли йдеться про обов’язкове представництво повноваження визначається законом. Крім того, повноваження є сукупністю таких прав і обов’язків, дії представника в рамках яких, вчинені від імені принципала, неминуче створюють, змінюють або припиняють цивільні права і обов’язки останнього. Причому така сукупність є похідною від правоздатності особи, яку представляють і відображає частину цієї правоздатності. Поряд із цим, усіма правами, визначеними повноваженням, володіє і принципал з тією лише різницею, що він буде здійснювати їх від власного імені. Всі інші права і обов’язки, якими наділений представник в силу свого статусу, не є повноваженнями і мають звичайну правову природу. Так, наприклад, обов’язок представника діяти в інтересах особи яку він представляє не буде повноваженням. На наш погляд, права і обов’язки, делеговані представникові принципалом (або відповідно до закону, органом, який встановлює статус особи, як представника — для обов’язкового представництва), мають певні особливості.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна виділити основні ознаки повноваження:

- повноваження завжди встановлюється в рамках правоздатності принципала;
- повноваження формується в силу волевиявлення особи яку представляють при добровільному представництві, та в силу положень нормативних актів — у випадку законного представництва;

- знаходить свій прояв у суб’єктивному праві, а тому представник може здійснити дії визначені повноваженнями, а може відмовитися від них;

- на стадії реалізації повноваження воно набуває ознак обов’язку, внаслідок чого не породжує відповідного обов’язку з боку принципала і не може бути порушене як суб’єктивне право і не зумовлює виникнення права на захист.

Таке розуміння повноваження, на наш погляд, найбільш оптимально вписується в існуючу у ЦК України модель представництва. У ряді статей йдеться про те, що повноваження представникові надаються. Тим самим підкреслюється юридико-технічна природа наділення повноваженнями. Вбачається, що наведене розуміння останніх дозволить більш глибоко дослідити його природу, підстави виникнення та правові наслідки наділення повноваженнями.

Список використаних джерел

1. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров ; Под ред. М. Ю. Тихомирова. — Изд. 5-е, доп. и перераб. — М. : Изд-во Тихомирова М. Ю., 2005. — 654 с.
2. Гранін В. Л. Повноваження представника та його реалізація за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гранін Віталій Львович ; Одеська національна юридична академія. — Одеса, 2005. — 212 с.
3. Гришин А. В. Коммерческое представительство в предпринимательской деятельности и его правовая защита (гражданско-правовой и уголовно-правовой аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гришин Андрей Владимирович ; Московская академия внутренних дел РФ. — М., 2001. — 221 с.
4. Кузьмишин А. А. К вопросу о понятии и юридической природе представительства и полномочия в гражданском праве / А. А. Кузьмишин // Юрист. — 1999. — № 12. — С. 2-15.
5. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина. — Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1980. — 156 с.
6. Гончарова Н. Г. Административно-правовые аспекты добровольного представительства в таможенной сфере : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Гончарова Надежда Геннадьевна ; Московская государственная юридическая академия. — М., 2002. — 200 с.
7. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Спарк, 1995. — 605 с.
8. Иоффе О. С. Советское гражданское право. Курс лекций: Общая часть. Право собственности. Общее учение об обязательствах : Учебное пособие / О. С. Иоффе / Отв. ред. А. К. Юрченко. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1958. — 511 с.

9. *Рясенцев В. А.* Советское гражданское право : [учебн.] / В. А. Рясенцев / Под ред. В. А. Рясенцева. — М. : Юридическая литература, 1975. — Т. 1. — 558 с.
10. *Крылов С.* Соотношение договора поручения и доверенности / С. Крылов // Российская юстиция. — 1999. — № 9 — С. 9-16.
11. *Андреев В. К.* Применение института представительства в деятельности производственного объединения / В. К. Андреев // Советское государство и право. — 1976. — № 8. — С. 59-63.
12. *Невзгодина Е. Л.* Представительство по гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина // Советское гражданское право. — 1978. — № 3. — С. 118-123.
13. *Скловский К. И.* Представительство в гражданском праве и процессе (Вопросы теории: сущность, содержание, структура) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Скловский Константин Ильич. — Х. : Харьковский юридический институт, 1981. — 389 с.
14. Гражданское право : [учебн.] / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — Изд. 5-е, перераб. и дополн. — М. : Проспект, 2009. — Часть 1. — 741 с.

Надійшла до редакції 03.04.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

